

Är en vitesklausul en exklusiv reglering av ersättningsskyldigheten?

En vitesklausul är en bestämmelse i ett avtal som anger att ett på förhand bestämt belopp ska betalas vid ett kontraktsbrott. En vitesklausul har ofta flera fördelar. Vitesklausulen ger ett förbestämt besked om vad som blir påföljden vid ett kontraktsbrott. Parterna får sålunda redan från början klart för sig vad ett kontraktsbrott medför. Vitet utgör även i regel ett effektivt påtryckningsmedel genom beloppets storlek.

Det har framhållits inom doktrinen att en tillämplig vitesklausul torde innebära en exklusiv reglering av ersättningsskyldigheten. Ett vite som sålunda är satt lägre än den verkliga skadan kan därför i praktiken fungera som en ansvarsbegränsning.

Frågan om en vitesklausul innebär en begränsning av ersättningsskyldigheten, om den verkliga skadan är högre, har prövats i domstol. I samband med en entreprenad tappade en anställd i ett entreprenadföretag bort en huvudnyckel till den fastighet där arbetena utfördes. Huvudnyckeln gick till närmare 400 lås och fastighetsägaren var tvungen att byta ut samtliga. Fastighetsägaren krävde entreprenadföretaget på ca 170.000 SEK i skadestånd. När entreprenadföretaget kvitterade ut nyckeln hos fastighetsägaren fanns det en klausul i kvittenshandlingen som föreskrev en förpliktelse för entreprenadföretaget att betala 15.000 SEK i händelse av att en nyckel inte återlämnades. Båda parterna var överens om att detta var ett avtalat vite. Entreprenadföretaget bestred kravet om 170.000 SEK och gjorde gällande att ansvaret genom vitesklausulen var begränsat till 15.000 SEK, vilket belopp entreprenadföretaget medgav att betala.

Enligt tingsrätten – där målet hamnade – hade ingenting framkommit som gav stöd åt uppfattningen att vitesbestämmelsen i kvittenshandlingen samtidigt utgjorde ett avtal om begränsning av skadeståndsskyldigheten. Tingsrätten menade att "härvidlag bör särskilt beaktas att ett sådant avtal skulle kunna få mycket stora konsekvenser och att det framstår som osannolikt att Fastighetsägaren självmant skulle påta sig en sådan begränsning. Vidare framstår det som osannolikt att Fastighetsägaren skulle göra detta genom formuleringar i en kvittenslista". Tingsrätten förpliktade Entreprenadföretaget att utge yrkade 170.000 SEK i skadestånd.

I hovrätten blev utgången en annan. Där förpliktades entreprenadföretaget att endast utge medgivna 15.000 SEK. Hovrätten anförde inledningsvis i sina domskäl att frågan om att vitesklausuler medför en begränsning i rätten till ersättning har varit en omdebatterad fråga i svensk rätt alltsedan förra sekelskiftet. "Den rådande uppfattningen bland författare synes numera vara att en vitesklausul generellt får anses innebära en sådan begränsning (se Lena Olsen, Ersättningsklausuler, 1993, s. 135 ff, särskilt s. 144; även Axel Adlercreutz och Boel Flodgren, Om konkurrensklausuler i anställningsavtal och vid företagsöverlåtelser, s. 129 f). Denna uppfattning har även i viss mån slagit igenom i praxis (se RH 62:83 och 1996:38). Ett bärande skäl för en sådan ordning har angivits vara att avtalets upplysande funktion och därmed förutsebarheten – för båda parter – annars skulle gå förlorad (jfr Adlercreutz a.a. s. 130). Vitesklausulen betraktas enligt detta synsätt som ett avtal som i förväg och exklusivt reglerar vad som är en skada och vilken ersättning som ska utgå för skadan".

Hovrätten menade vidare att det i målet är klarlagt att det avtalade vitet inte endast, eller ens i första hand, utgör ett påtryckningsmedel. "Vitet utgår istället i direkt anslutning till en konkret och inträffad skada, nämligen att en nyckel inte återlämnats och det ter sig naturligt att betrakta

vitesbeloppet som en på förhand avtalad ersättning för denna skada. De skäl som bär upp den rådande uppfattningen om vad gällande rätt stadgar gör sig därför starkt gällande i den situation som nu föreligger till bedömning. Hovrätten finner därför att den aktuella vitesbestämmelsen, som också formulerats av fastighetsägaren, får anses utgöra en avtalad begränsning i fastighetsägarens rätt till ersättning för den skada som den borttappade huvudnyckeln orsakat”.

Målet överklagades till Högsta domstolen som meddelade prövningstillstånd. Vad Högsta domstolen därvid skulle pröva var frågan om vad som i målet betecknas som ett avtal om vite innebär en begränsning till 15.000 SEK av skadeståndsskyldigheten för att en nyckel inte lämnas tillbaka samt huruvida en sådan begränsning kan göras gällande.

Högsta domstolen ansåg att en tillämplig vitesklausul innebär ofta, men inte alltid, en exklusiv reglering av skadeståndsskyldigheten, se NJA 2010 s. 629. Högsta domstolen menade att ”eftersom en vitesklausul kan fylla olika funktioner och förhållandena varierar, kan det inte generellt anges huruvida en vitesklausul in dubio utgör en exklusiv reglering av ersättningen vid ett kontraktsbrott. I stället får klausulen i allmänhet tolkas utan tillämpning av en sådan hjälpregel.”

I förevarande fall hade det angivits i bilagan till kvittenshandlingen av nycklarna att nycklar som inte kommer fastighetsägaren tillhanda debiteras med 15 000 kr, medan det i en följande mening stod att om nycklar till lägenheter som hyresgäster äger försvinner debiteras kostnaden för låsbyte. Bilagan hade formulerats av fastighetsägaren och vitesbeloppet 15.000 kr var enligt Högsta domstolen av sådan storlek att entreprenadföretaget hade haft fog för att uppfatta vitesklausulen som en slutlig reglering vid förlust av nyckel. Vid en samlad bedömning ansåg Högsta domstolen att det mellan fastighetsägaren och entreprenadföretaget slutna avtalet (kvittensbilagan med dess villkor) ska anses innebära att

vitet utgör en exklusiv reglering av ersättningsfrågan.

Ett vite som sätts lägre än den verkliga skadan kan sålunda i många fall i praktiken fungera som en ansvarsbegränsning. När jag lägger in en vitesklausul i ett avtal brukar jag även lägga in följande tillägg. "Part har dock rätt att i stället för vite enligt ovan begära skadestånd motsvarande den verkliga skadan. Utgivande av vite inverkar ej på parts rätt att göra andra påföljder (än skadestånd) gällande i anledning av kontraktsbrottet."